

УДК 330.131/.132:338.47

Х. В. КРАВЧЕНКО^{1*}

^{1*} Каф. «Облік, аудит та інтелектуальна власність», Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Лазаряна, 2, Дніпропетровськ, Україна, 49010, тел. (099) 354 21 37, ел. пошта xrustia.88@mail.ru

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ НА ТРАНСПОРТІ

Вступ. Оцінка та аналіз ефективності діяльності є запорукою розвитку транспорту, адже являє собою можливість робити правильні речі правильно. **Постановка проблеми.** Показники ефективності оцінюють шлях досягнення кінцевого результату, При ефективному веденні господарювання виникає потреба максимального задоволення зростаючих потреб за рахунок раціонального використання обмежених ресурсів. **Мета.** Розкрити поняття ефективності діяльності підприємства, визначити основні фактори впливу на неї, сформулювати систему показників оцінки ефективності перевезення пасажирів залізничним транспортом. **Аналіз досліджень.** В роботі здійснено аналіз вчень таких науковців як, В. Паретто, А. Сміт, А. Лернер, О. Ланге, К. Ерроу та інших. **Основні результати.** Економічна ефективність представлена через дію закону економії часу. Представлені класифікаційні ознаки чинників зростання ефективності виробництва та наведена схема формування показників оцінки ефективності транспортних послуг. **Висновки.** Визначення ефективності надання транспортних послуг є головним в процесі прийняття управлінських рішень, характеризує рівень розвитку транспортної системи, та є основою в формуванні соціально-економічних зв'язків між різними суб'єктами господарювання.

Ключові слова: ефективність, економічна ефективність, конкуренція, прибуток, рентабельність, ресурси, витрати діяльності

Вступ

Рівень розвитку економіки країни характеризується такими макроекономічними показниками як національний дохід, валовий внутрішній продукт, виробництво продукції на душу населення і ін.. В значенні цих показників вагоме місце посідає діяльність транспортної галузі. Розвинена транспортна система є запорукою соціально-економічного зростання держави, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та якості життя населення взагалі.

Для розвитку транспорту важливе значення на усіх рівнях господарювання займає оцінка та аналіз ефективності діяльності. Ефективність діяльності для цієї галузі може характеризуватися такими показниками як обсяги перевезень, собівартість надання послуг, дохід від реалізації, рентабельність тощо.

При ринковій економіці успішність ведення бізнесу визначається такими показниками як результативність (effectiveness) та ефективність (efficiency). Результативність, по суті є прибутком, отриманим підприємством в результаті своєї діяльності, а ефективність, в свою чергу, є

відношенням цього прибутку до ресурсів, що були витрачені на його отримання, що є нічим іншим як рентабельністю виробництва.

Згідно з визначенням, що наводиться в «Економічній енциклопедії» ефективність – здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [3, с. 508]

Один із вчених 20 сторіччя в області менеджменту, Пітер Друкер, говорить, що: «"результативність" означає робити правильні речі, а "ефективність" – робити речі правильно».

Постановка проблеми

Для підприємств погоня за прибутком – фактично є пошуком більш ефективного способу виробництва і нових товарів, які кращим чином задовольняють потреби споживачів [7, с. 67]

Показник ефективності оцінює шлях досягнення кінцевого результату. Зазвичай, те, що є максимально результативним частіше за все є

неефективним (неекономним), бо несе за собою великі додаткові витрати. Саме ефективність діяльності являє собою досягнення поставленої цілі за рахунок мінімального споживання ресурсів. Таким чином при прийнятті зважених управлінських рішень необхідно досягати компромісу між ефективністю і результативністю, адже ефективність діяльності передбачає максимальне задоволення зростаючих потреб за рахунок раціонального використання обмежених ресурсів.

Мета роботи

Розкрити поняття економічної ефективності діяльності підприємства, зокрема, підприємств залізничного транспорту та визначити фактори впливу на неї. Навести систему показників оцінки ефективності перевезення пасажирів залізничним транспортом.

Аналіз останніх досліджень

Комплексній оцінці ефективності виробництва постійно приділяли свою увагу вчені-економісти: як класики економічної наукової думки, так і сучасні учені, зокрема, В. Бернс, І. Бланк, Є. Бріггем, В. Богачов, С. Валдайцева, С. Ільєнкова, П. Завлін, І. Казанцев, В. Ковальов, Дж. Кейнс, М. Кондратьєва, В. Коюда, М. Майєр [5], П. Орлов, В. Паретто, А. Стоянова, М. Туган-Барановський, Р. Фатхудинов [8], Ф. Фішер [12], А. Шеремет, А. Яковлев та ін.

Великої уваги аналізу проблемі ефективності приділив в своїй праці «Курс політичної економії» видатний представник неокласичної теорії – В. Паретто. Згідно з його твердженнями ефективним являється такий стан речей, при якому розподіл ресурсів, характеризується тим, що ніхто не може поліпшити своє положення без того, щоб чиясь положення не погіршилось [7, с. 68].

Загальний зміст рекомендацій Паретто витікає з уявлення про те, що оптимальне становище на ринку тісно пов'язане з конкурентною рівновагою і зводяться до наступного: якщо економіка близька до досконалої конкуренції – вплив держави зайвий, якщо ж ні, то бажано ліквідувати перешкоди для вільної конкуренції і здійснювати такі заходи перерозподільчого характеру (податки, прямиї вплив на ціни і т.д.), які компенсували б дію

факторів що мішають вільній конкуренції [4, с. 243].

Ефективність за Парето є одним з центральних понять для сучасної економічної науки. На основі цього поняття були сформовані фундаментальні теореми добробуту.

Чітке формулювання першої теореми добробуту запропонували А. Лернер [14], О. Ланге [13], К. Ерроу [10].

Перша теорема стверджує, що за певних умов конкурентні ринки ведуть до дуже специфічного розподілу ресурсів: не відбувається такого перерозподілу ресурсів (без яких-небудь можливих змін у виробництві і споживанні), при якому хтось міг би поліпшити своє положення без одночасного погіршення положення когось іншого [7, с.68]. Ця теорема є запорукою ефективності ринкової економіки, оскільки мова іде про досконалу конкуренцію за якої виконується ряд умов:

- наявність великої кількості споживачів;
- ніхто не може впливати на ціну, тобто ніхто не має ринкової влади;
- товар на ринку є якісним;
- відсутність зовнішніх ефектів.

Існує широко розповсюджена думка серед економістів про те, що сили конкуренції дійсно ведуть до високого рівня ефективності і що конкуренція насправді слугує важливим спонукаючим мотивом для нововведень [7, с. 67].

У 1776 р. Адам Сміт, основоположник сучасної економічної теорії, в роботі «Багатство народів» сформулював три принципи, що мають безпосереднє відношення до проблеми добробуту: основний мотив людини в області господарювання – корисний інтерес; «невидима рука» ринку трансформує індивідуальний інтерес в суспільне благо, що трактується перш за все як багатство народу; найкращою політикою з точки зору забезпечення зростання багатства народу є та, яка менш за все впливає на вільну гру ринкових сил [4, с. 239].

Перша теорема добробуту показує механізм і умови досягнення ефективності за допомогою конкуренції ринку.

В результаті конкуренції між підприємствами ті, що працюють найуспішніше, можуть встановлювати тимчасову монополію. Загроза конкуренції як і раніше змусить їх діяти ефективно; вони повинні продовжувати пошук вигідних можливостей, поки інші фірми не

вхопилися за ці можливості і не захопили їх ринок. [7, с.75]

Конкуренція веде до ефективності, тому що, вирішуючи, яку кількість певного товару купити, люди прирівнюють граничну (додаткову) корисність, яку вони отримують при споживанні додаткової одиниці продукції, до граничних (додаткових) витрат на покупку додаткової одиниці товару, які є ціною, що вони платять, а фірми, вирішуючи, скільки товару продавати, прирівнюють ціну, яку вони отримують, до граничних (додаткових) витрат виробництва кожної додаткової одиниці товару. Таким чином, гранична корисність від споживання додаткової одиниці зрівнюється з граничними витратами. [7, с.70]

Ефективність вимагає, щоб гранична корисність, пов'язана з виробництвом кожної нової одиниці будь-якого товару (додаткова корисність в результаті виробництва ще однієї одиниці товару), дорівнювала його граничним витратам, тобто додатковим витратам, обумовленим виробництвом кожної нової одиниці товару. Бо при перевищенні граничної корисності граничних витрат суспільство отримало б прибуток від виробництва більшої кількості цього товару, а якщо гранична корисність була б менша граничних витрат, для суспільства було б вигідно скоротити виробництво такого товару [7, с.72].

У випадку якщо вигоду від якого-небудь проекту буває важко розрахувати, то широко використовують таку альтернативну процедуру, як аналіз ефективності витрат. Задається мета – те, чого ми хочемо досягти, і питання у такому разі виглядає просто: як найефективніше досягти заданої мети? [7, с.252]

За капіталістичного способу виробництва узагальнюючим показником економічної ефективності є — норма прибутку [3, с. 508]. Для народних підприємств у розвинутих країнах Заходу основною метою стає максимізація не прибутку, а чистого прибутку на одного зайнятого, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку.

У західній економічній науці економічну ефективність розглядають як складну і багатаспектну категорію, що складається з [3, с. 508]:

1. відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляють з цих ресурсів;

2. максимального обсягу виробництва товарів і послуг з використанням мінімальної вартості ресурсів;

3. виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;

4. отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів;

5. відношення цінності результату до цінності витрат та ін.

Виходячи з міркувань Франкліна Фішера, економічна ефективність компанії полягає в [12] «розмірах грошового потоку, який ще необхідно отримати», і дисконтувати до теперішньої вартості. Спираючись на вищесказане професор менеджменту бізнес-школи університету Пенсильванії Маршал Майер звертає увагу на протиріччя між словниковим і економічним визначенням ефективності: словникове тлумачення звернене в теперішнє або минуле, а економічне тлумачення звернене в майбутнє. В цього протиріччя є різні наслідки, що впливають на практичне визначення ефективності діяльності. «В повсякденному управлінні компанією використовується словникове тлумачення ефективності діяльності, ставляться цілі і порівнюються досягнуті результати з поставленими цілями, але також використовують економічне тлумачення ефективності діяльності, коли в компанії вводять показники капіталізації. В академічних дослідженнях відбувається змішання словникового і економічного тлумачення ефективності діяльності. Словникове визначення застосовується там, де ефективність оцінюється операційними показниками або поточними фінансовими результатами, а економічне тлумачення ефективності використовується в дослідженнях ефективності компанії, коли вона оцінюється за показниками цін на акції» [5].

Виклад основного матеріалу

В економіці термін економічна ефективність відноситься до використання ресурсів таким чином, щоб максимально збільшити виробництво товарів і послуг [11, с. 15]. Іншими словами економічна ефективність це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Ця ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. Їх зв'язок здійснюється через зростання продуктивності праці. Її підвищення означає зрос-

тання ефективності сукупної праці, збільшення ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил [3, с. 508].

Математично (у формалізованому виразі) закон економії робочого часу, який відображає механізм зниження сукупних витрат на виробництво продукції або надання послуг, має такий вигляд [2, с. 449].:

$$B_C = (B_{УП} + B_{ЖП} + B_{МП}) / E_{СК} \rightarrow \min \quad (1)$$

де B_C – сукупні витрати на виробництво продукції (надання послуг) протягом життєвого циклу товару;

$B_{УП}$ – затрати минулої (уречевленої) праці на виробництво і споживання товару;

$B_{ЖП}$ – затрати живої праці, тобто заробітна плата всіх працівників, що припадає на даний товар на тій чи тій стадії його життєвого циклу, плюс прибуток на цій стадії (необхідна й додаткова праця);

$B_{МП}$ – затрати майбутньої праці в процесі споживання (експлуатації) товару;

$E_{СК}$ – сумарний корисний ефект (віддача) товару для споживача за нормативний строк служби.

Ефективність виробництва – це комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва й робочої сили (працівників) за певний проміжок часу [2, с. 449]. Вивчення економічної ефективності виробництва надає можливість виявити шляхи зростання продуктивності праці і зниження зарплатомісткості продукції (економія затрат живої праці), зниження фондомісткості та матеріаломісткості виробництва (економія затрат уречевленої праці), а також раціонального використання природних ресурсів (економія затрат суспільної праці).

На рис. 1 зображено процес формування результатів та ефективності діяльності.

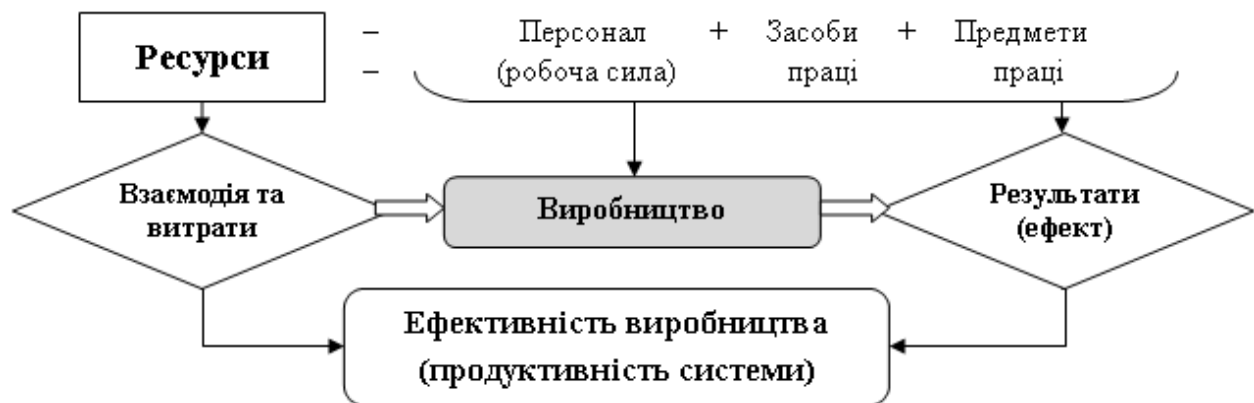

Рис. 1. Схема формування результатів та ефективності діяльності. Джерело: [2, с. 450]

Економічна система являється більш ефективною ніж інші (в відносному виразі), якщо вона може надати більше товарів і послуг для суспільства, не використовуючи додаткових ресурсів.

Основні результати дослідження

Так як ефективність виробництва доволі містка економічна категорія, оцінити її якимось конкретним показником – практично неможливо. На підприємстві, для економічного аналізу його діяльності зазвичай використовується ціла система показників оцінки ефективності.

Система показників ефективності підприємства повинна включати декілька груп [1, с. 115]:

- 1) узагальнюючі показники ефективності;
- 2) показники ефективності використання праці (персоналу);
- 3) показники ефективності використання виробничих основних фондів і оборотних коштів;

Рівень економічної ефективності залежить від багатьох факторів, що її визначають. За словами С. Ф. Покропивного для управління

ефективністю важливого значення набуває класифікація чинників її зростання.

Класифікація великої різноманітності чинників зростання ефективності може здійснюватись за трьома ознаками [1, с. 124]:

1) видами витрат і ресурсів (джерелами підвищення);

2) напрямками розвитку та удосконалення виробництва;

3) місцем реалізації у системі управління виробництвом.

Класифікаційні ознаки чинників зростання ефективності виробництва зображені на рис. 2.

Що стосується оцінки ефективності транспортногo виробництва, то необхідно звертати увагу безпосередньо на транспортний процес та його складові. Враховуючи особливості діяль-

ності залізниць розрахунок ефективності повинен відповідати таким вимогам як [6, с. 91]:

– комплексність – врахування різних наслідків функціонування транспорту: організаційних, економічних соціальних, екологічних фінансових і т.д.;

– врахування мети – формування інформаційної бази розрахунку, набір показників і критеріїв в залежності від мети;

– динамічність – врахування фактору часу;

– керованість – вплив оцінки ефективності на показники виробництва.

При врахуванні маси важливих факторів та значної невизначеності вихідної інформації виникає складність оцінки ефективності транспортногo виробництва.

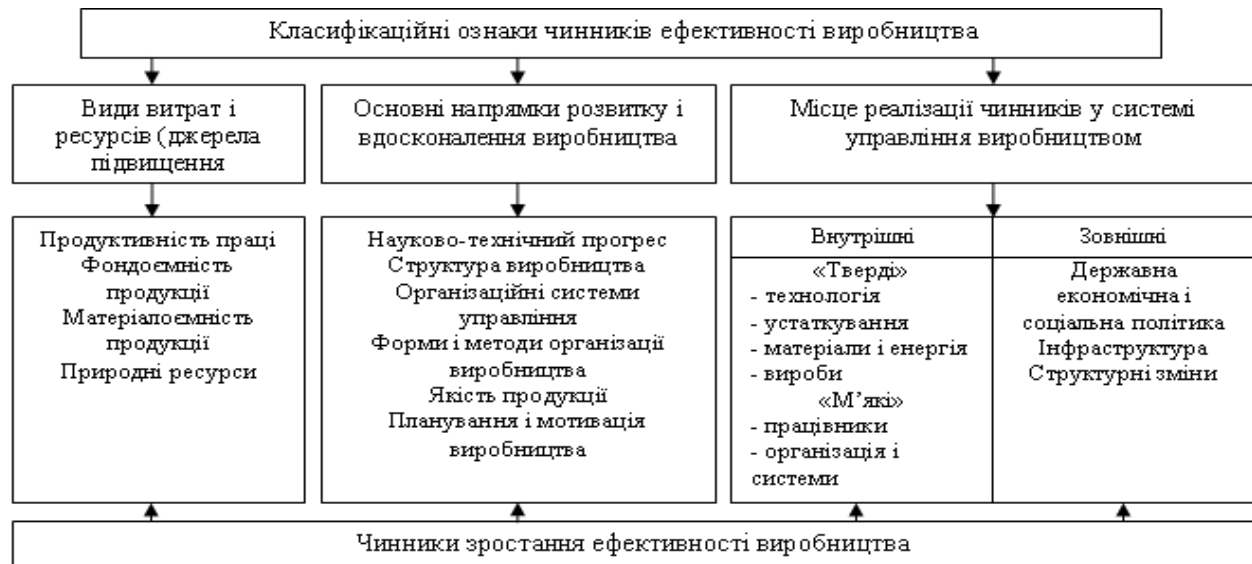

Рис. 2. Класифікаційні ознаки чинників ефективності виробництва. Джерело: [1, с. 125]

З допомогою правильного визначення ефективності діяльності транспортної системи можна виявити найвигідніші напрямки розвитку галузі, впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, більш раціонально використовувати обмежені ресурси: матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні та інші.

Учені виділяють два основні підходи визначення ефективності транспортногo виробництва [6, с. 86]:

– інтегральний – у зв'язку з іншими галузями, що враховує різні фактори впливу та наслідки у різних сферах діяльності;

– автономний – самостійної складної системи, що розвивається і має локальний вплив.

Ефективність функціонування транспортної системи залежить від здатності задовольняти ті чи інші потреби, тобто результативності. Для оцінки і аналізу ефективності повинні враховуватись логічні зв'язки факторів, що впливають на неї, за схемою «ресурси – процеси – результати». Необхідно досліджувати результати використання трудових, матеріальних ресурсів, основних фондів і ін.

Оцінка ефективності виконаної роботи здійснюється за допомогою цілої системи показників за визначений період. Схема оцінки

ефективності перевезення пасажирів залізничним транспортом наведена на рис. 3. [8, с. 95].

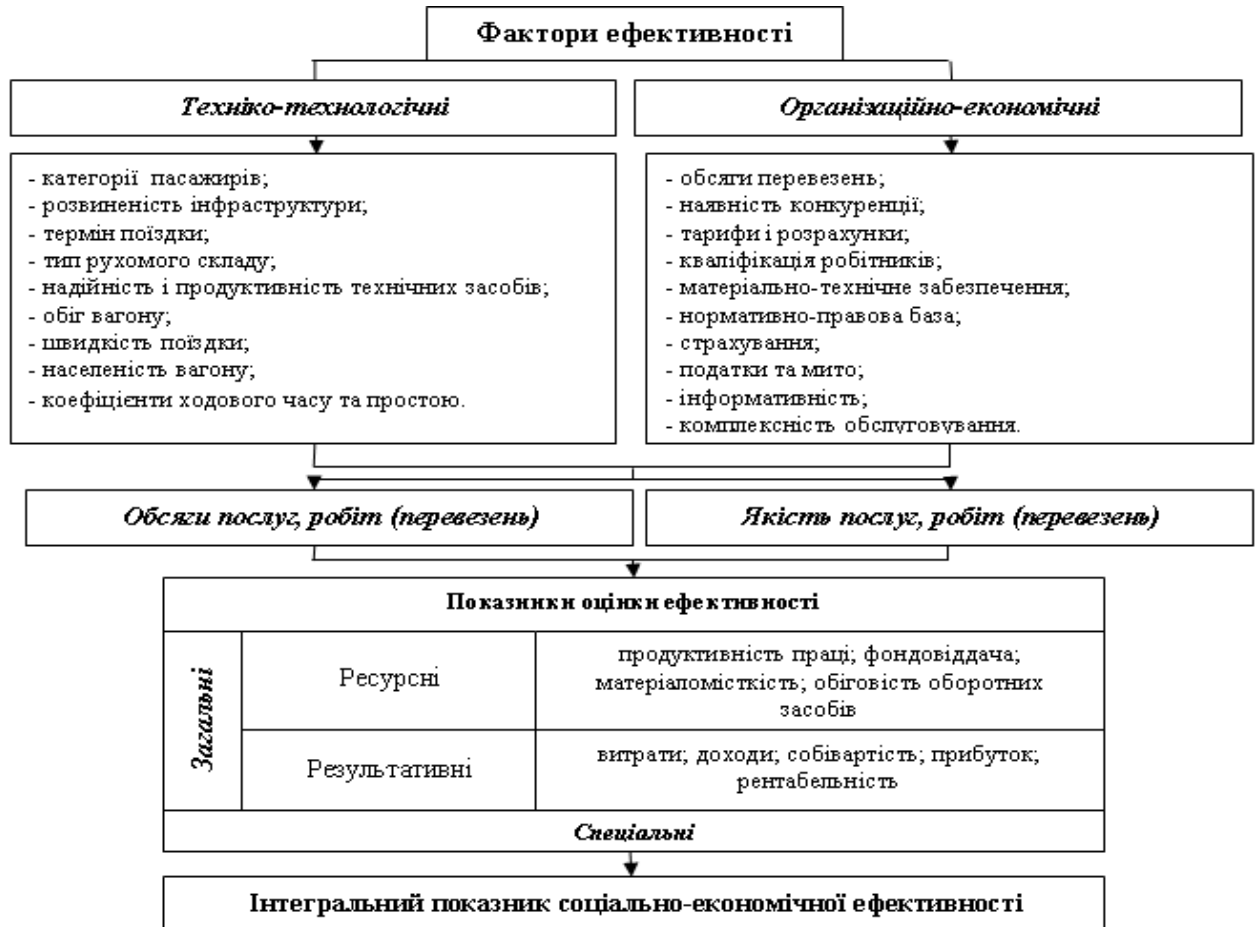

Рис. 3. Схема формування показників оцінки ефективності транспортних послуг. Джерело: [8, с. 95] з доборкою автора

Узагальнюючий показник ефективності може бути отриманий в результаті інтегрування проміжних показників

З наведеної схеми видно, що ефект від функціонування транспортної системи може проявлятися у вигляді збільшення обсягів і (або) підвищення якості транспортних послуг.

З точки зору комерціалізації можна виділити головні вартісні показники, що характеризують ефективність діяльності:

- прибуток – абсолютний показником ефективності;
- коефіцієнти рентабельності – відносні показники ефективності.

Прибуток, як економічна категорія характеризує ефективність використання ресурсів підприємства. Сума прибутку від певного виду діяльності розраховується як різниця між дохо-

дами та витратами підприємства, отриманими в результаті виконання цієї діяльності за період.

Для забезпечення ефективного перевезення пасажирів залізничним транспортом повинен досягатися необхідний рівень рентабельності, що забезпечить розвиток галузі у відповідності з вимогами науково-технічного прогресу та конкуренції на транспортному ринку.

Рентабельність – показник, що характеризує рівень віддачі витрат та ступінь використання засобів у транспортному виробництві. Рентабельність (Р) транспортних послуг є відносним виразом прибутку, що розраховується відношенням прибутку до розміру витрат, пов'язаних з його отриманням.

Для здійснення аналізу, оцінки та порівняння вище перерахованих показників, які характеризують рівень ефективності діяльності в ди-

наміці, необхідно привести їх у співвідносний вигляд, враховуючи рівень інфляції та відсоток ризику, тобто використовуючи дисконтування.

Висновки

Таким чином, враховуючи вищесказане можна підсумувати: ефективність є мірою фактичного досягнення результатів, здатністю приносити корисний ефект і розраховується відношенням результату до витрат що його спричинили. Ефективність показує раціональність використання техніко-економічного потенціалу та здатність адаптації до змін зовнішнього середовища.

Правильне визначення ефективності надання транспортних послуг є головним інструментом в процесі прийняття зважених управлінських рішень, характеризує рівень розвитку транспортної системи, а отже, є основою в формуванні соціально-економічних зв'язків між різними суб'єктами господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гаєвська, Л.М. Економіка та організація діяльності фірми: Навч. посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – 164 с.
- Економіка підприємства: Підручник / За ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
- Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
- История экономических учений / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой: Учеб.пособие.- М.: ИНФРА-М, 2001. - 784 с.
- Майер, М.В. Оценка эффективности бизнеса: что будет после Balanced Scorecard? - М.: ООО «Вершина», 2004.
- Сич, Є.М. Економіка вагонного господарства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [Текст] / Є.М. Сич, Н. І. Богомолова, В.П. Гудкова, В. М. Кислий. – К.: Логос, 2007. – 327 с.
- Стиглиц, Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Пер, с англ. — М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М, 1997. - 720 с.
- Фатхутдинов, Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. Учеб. пособ. / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с.
- Allais M. Vilfredo Pareto: Contribution to economics // International encyclopaedia of the social sciences, N.Y., 1968. Vol. 11. 7. Borkenau F. V. Pareto. N.Y.; L., 1936.
- Arrow K. An Extension of the Basic Theorems of Classical Welfare Economics. Second Berkeley Symposium on oinematical Statistics and Probability. Berkely, 1951.
- Arthur O`Sullivan, Steven M. Sheffrin Economics : Principles in Action .- Needham Massachusetts, Upper Saddle River New Jersey, Glenview Illinois : Prentice Hall, 2003.- 592 : ил. .- на англ. яз. .- ISBN 0-13-063085-3 (В пер.)
- Fisher F.M. Accounting data and economic performance of the firm. //Journal of Accounting and public Policy. - 1988. - Vol.7.
- Lange O. The Foundation of Basic Theorems of trica. 1942. Vol. 10
- Lerner A. The Concept of Monopoly and the Measurement of Monopoly Power // Review of Economic Studies. 1934. Vol. 1

Х. В. КРАВЧЕНКО^{1*}

^{1*} Каф. «Учет, аудит и интеллектуальная собственность», Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, ул. Лазаряна, 2, 49010, Днепропетровск, Украина, тел. (099) 354 21 37, эл. почта xrustia.88@mail.ru

СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЕЕ НА ТРАНСПОРТЕ

Вступление. Оценка и анализ эффективности деятельности является залогом развития транспорта, ведь являет собой возможность делать правильные вещи правильно. **Постановка проблемы.** Показатели эффективности оценивают путь достижения конечного результата, При эффективном ведении хозяйства возникает потребность максимального удовлетворения растущих потребностей за счет рационального использования ограниченных ресурсов. **Цель.** Раскрыть понятие эффективности деятельности предприятия, определить основные факторы влияния на нее. Сформировать систему показателей оценки эффективности перевозки пассажиров железнодорожным транспортом. **Анализ исследований.** В работе осуществлен анализ учений

таких научных работников как: В. Паретто, А. Смит, А. Лернер, О. Ланге, К. Эрроу и других. **Основные результаты.** Экономическая эффективность представлена на действии закона экономии времени. Представлены классификационные признаки факторов роста эффективности производства и приведена схема формирования показателей оценки эффективности транспортных услуг. **Выводы.** Определение эффективности предоставления транспортных услуг является главным в процессе принятия управленческих решений, характеризует уровень развития транспортной системы, и является основой в формировании социально-экономических связей между разными субъектами ведения хозяйства.

Ключевые слова: эффективность, экономическая эффективность, конкуренция, прибыль, рентабельность, ресурсы, расходы деятельности

К. V. KRAVCHENKO^{1*}

^{1*} Department «Accounting, Auditing, and intellectual property» of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Lazaryan Str., 2, 49010, Dnepropetrovsk, Ukraine, tel. (099) 354 21 37, e-mail xrustia.88@mail.ru

THE NOTION OF EFFICIENCY AS ECONOMIC CATEGORY AND ITS ESSESSMRNT IN TRANSPORT

Introduction The development of transport depends on evaluation and analysis of its efficiency. **Formulation of the problem.** The process of final results achieving is assessed by efficiency indices. Effective management requires constantly growing needs to be fully met by means of rational use of limited resources. **Purpose.** Define the concept of enterprise efficiency; identify the main factors that influence it. Form a system of indices to measure the efficiency of the passenger rail travel. **Analysis of research.** The scientific works written by such scholars as V. Pareto, A. Smith, A. Lerner, A. Lange, K. Arrow and others are analyzed in this research. **The main results.** Economic efficiency is presented through the act of the law of saving time. The classification characteristics of enterprise efficiency growth factors and transport services efficiency assessment indices formation scheme are provided in this research. **Conclusion.** The assessment of transport services provision efficiency is what determines administration decision making most, characterizes the level of transport system development and is the basis for social and economic connections to be formed between different subjects of management.

Keywords: efficiency, economic efficiency, competition, income, profitability, resources, charges of activity

Надійшла до редколегії 30.10.2014.

Рекомендована до друку д.е.н., професором Ю. С. Барашем, к.е.н., доцентом Л. М. Приваловою.